

Bronnen Geloof en Verstand 500 - 1600

<p>1 Leon Battista Alberti (1404 – 1472) kan men zien als het prototype van een uomo univesale. Hij kwam uit Genua en was architect, kunsttheoreticus, onderzoeker en schrijver van meer dan vijftig boeken. Over verschillende kunstdisciplines schreef hij overzichtswerken. Bijvoorbeeld over de schilderkunst <i>Della pittura</i> (1435):</p> <p>Ik placht mij erover te verbazen en het tegelijk te betreuren dat zoveel voortreffelijke en goddelijke kunsten en wetenschappen, waarvan we door hun voortbrengselen en uit de geschiedenissen zien dat zij die in die rijk begiftigde oude tijden overvloedig aanwezig waren, thans zo zeldzaam zijn en bijna helemaal teloorgegaan: schilders, beeldhouwers, architecten, musici, meetkundigen, redenaars, uitleggers van voortekens en dergelijke edele en opmerkelijke intellecten vindt men tegenwoordig zelden en nauwelijks het prijzen waard. (...)Maar toen ik uit de langdurige ballingschap waarin wij Alberti oud zijn geworden, hier in onze boven alle andere eerbiedwaardige vaderstad was teruggekeerd, begreep ik dat velen, maar vooral jij, Filippo Brunelleschi [ontwierp de koepel van de dom in Florence, DS], en onze boezemvriend Donatello, en anderen zoals Nencio, Luca en Masaccio [namen van bekende beeldhouwers, schilders, kunstenaars, DS], voor iedere lovenswaardige zaak een talent hebben dat niet onderdoet voor dat van degenen die in de oudheid in deze kunsten beroemd zijn geweest.</p>	<p>2 In 1122 vindt het <i>Concordaat van Worms</i> plaats waarin de toenmalige paus <i>Calixtus II</i> en keizer <i>Hendrik V</i> tot een overeenkomst in de investituurstrijd komen:</p> <p>Hendrik: In naam van de heilige en ondeelbare Drie-eenheid, ik Hendrik, keizer van het Heilige Roomse Rijk bij genade Gods, zie uit liefde voor God en de heilige Roomse kerk en paus Calixtus en tot heil van mijn ziel, voor God en de heiligen Gods, de apostelen Petrus en Paulus en de Heilige Katholieke kerk, af van iedere investituur met ring en staf. Ik sta in alle kerken die in mijn rijk of onder mijn gezag staan de canonieke keuze en de vrije wijding toe.</p> <p>Calixtus: Ik, bisschop Calixtus, dienaar der dienaren Gods, sta u toe, geliefde zoon Hendrik, Rooms keizer bij genade Gods, dat de verkiezingen van de bisschoppen en abten van het Duitse rijk, die tot uw gebied behoren, in uw tegenwoordigheid zonder simonie (= uit winstbejag handelen in geestelijke attributen of functies) en zonder enig geweld geschieden; met dien verstande dat gij, zo er tussen de partijen enige tweedracht mocht ontstaan, op advies of volgens de beslissing van de aartsbisschop en medebisschoppen, aan de beste partij uw instemming en steun verleent. De gekozene mag bovendien van u (...) de <i>regalia</i> ontvangen en doen wat hij hieruit u met het recht is verschuldigd.</p>
<p>3 <i>Benedictus van Nursia</i> vestigde zich rond 529 nChr op de Monte Cassino, ten zuidoosten van Rome. Hij stichtte er een klooster en stelde regels op die in veel abdijen navolging kregen:</p> <p><i>Hoofdstuk 42:</i> Altijd en op ieder uur moeten de monniken het stilzwijgen betrachten, maar vooral gedurende de nacht. Voor iedere tijd van het jaar geldt daarom, al naar het vastendag is of niet, de volgende regel: op een dag met middagmaal komen de broeders bijeen onmiddellijk nadat zij van het avondeten zijn opgestaan. Zij nemen plaats en één hunner leest de ‘Gesprekken’ of de ‘Levens der Vaders’ of iets anders dat de toehoorders kan stichten ... Als het echter een Vastendag is, wordt er na de Vespers een korte tussenpoos gelaten en daarop gaan de broeders de lezing der ‘Gesprekken’ bijwonen, zoals wij reeds gezegd hebben. Er worden vier of vijf bladzijden gelezen, of zoveel de tijd toelaat...</p>	<p>4 <i>Christoffel Columbus</i> (1446 – 1506) was een ontdekkingsreiziger die van de koningin van Castilië (nu onderdeel van Spanje) de opdracht kreeg om een westelijke zeeroute naar Indië te onderzoeken. Vlak voor vertrek bevindt Columbus zich in Granada, in het zuiden van Spanje. Hij noteert in zijn logboek:</p> <p>In het huidige jaar 1492, nadat Uwe Hoogheden de oorlog tegen de Moren die nog in Europa heersten, in de machtige stad Granada tot een einde gebracht hadden, in deze stad dus waar ik op de 2e januari van ditzelfde jaar met eigen ogen zag hoe, dank zij de wapensuccessen, de koninklijke standaarden van uw Hoogheden werden gehesen op de torens van het Alhambra, dat de vesting van de bovengenoemde stad is, en hoe de koning der Moren zijn paleis verliet om de handen te kussen van uw Hoogheden, in diezelfde maand dus overlegden uw Hoogheden ernstig in haar hoedanigheid van katholieke christenen, van vrienden en verspreiders van het heilige, christelijke geloof en als vijanden van de sekte der Mohammedanen en alle andere afgodendiensten en ketterijen, mij Christoffel Columbus, te zenden naar de genoemde streken van Indië om die vorst, die volkeren en plaatsen te bezoeken, teneinde de kansen te overwegen hen tot ons heilig geloof te bekeren. Aldus gewerd de opdracht mij niet, zoals tot nu toe de gewoonte was, over land naar het Verre Oosten te begeven, doch in westelijke richting te vertrekken, langs een weg die bij ons weten tot op de huidige dag nog door niemand was bevangen.</p>

Bronnen Geloof en Verstand 500 - 1600

<p>5 Fulcher van Chartres (1059 – 1127) was een van de eerste kruisvaarders en schreef daarover een kroniek in drie delen, <i>Historia Iherosolymitana</i> (= de geschiedenis van Jeruzalem). Daarin opgenomen de oproep tot de Eerste Kruistocht door paus Urbanus II op het Concilie van Clermont-Ferrand, 1096:</p> <p>Zoals velen van u gehoor d hebben, hebben de Turken en Arabieren (...) Griekenland aangevallen (...). Ze hebben steeds meer gebieden van de christenen in bezit genomen en reeds zeven maal verslagen. Ze hebben velen gedood en gevangen genomen en de kerken en het land verwoest (...). Namens God smee ik jullie dit alom bekend te maken en Franken van alle rangen en standen, voetvolk en ridders, armen en rijken, voor deze zaak te winnen (...). Ik zeg dit tot de hier aanwezigen, maar richt mij ook tot hen die hier niet zijn. Christus draagt mij dit op. Al wie op weg is (naar Palestina), over land of over zee, of in de strijd tegen de heidenen omkomt zal vergeving van zonden verleend worden (...).</p>	<p>6 Johannes Calvijn (1509 – 1564) is theoloog in Genève. In 1536 verschijnt van zijn hand een leergang in de christelijke geest onder de titel <i>Christianae religionis Institutio</i>. Daarin schrijft hij over de vrije wil:</p> <p>Nadat we gezien hebben, dat de heerschappij der zonde, sinds zij de eerste mens aan zich geknecht heeft [Adam en Eva die uit het Paradijs verdreven werden, omdat zij van de verboden appel aten, DS], niet alleen in het ganse geslacht woedt, maar ook in haar geheel iedere ziel afzonderlijk bevangen heeft, blijft ons nu over nader te onderzoeken of wij, sinds wij in deze slavernij geraakt zijn, van alle vrijheid beroofd zijn, en indien nog enig deeltje daarvan over is, hoever de kracht daarvan gaat. (...) Opdat wij dus op die klippen niet stranden, moeten wij deze koers houden, dat de mens geleerd hebbend, dat in hem niets goeds over is en dat hij door een allerjammerlijkste noodzakelijkheid van alle kanten is ingesloten, toch ook onderwezen wordt te jagen naar het goede, dat hem ontbreekt, en naar de vrijheid, waarvan hij beroofd is, en dat hij heftiger uit zijn traagheid wordt opgewekt, dan wanneer men het ten onrechte voorstelde, dat hij met de grootste kracht was toegerust.</p>
<p>7 De Poolse kannunik Nicolaus Copernicus (1473 – 1543) studeert in Krakau aanvankelijk filosofie en is enkele jaren als arts werkzaam. Zijn grootste ontdekking is dat Ptolemeus' geocentrische stelsel, waarin de zon om de aarde draait, een misvatting is en dat de aarde juist om de zon draait. In 1512 verschijnt zijn <i>Commentariolus</i> waarin hij zijn ideeën voor het eerst onder woorden brengt:</p> <p>Onze voorouders veronderstelden een groot aantal hemelse sferen, in hoofdzaak met het doel de klaarblijkelijke beweging van de planeten te verklaren door eenparige bewegingen [waarbij de snelheid altijd hetzelfde blijft, DS]. Want zij achtten het absurd dat een hemellichaam, dat perfect rond is, niet altijd eenparig zou bewegen. Ze hadden ingezien dat, door op verschillende manieren eenparige bewegingen samen te stellen, een lichaam naar elke positie kon worden verschoven. Calippus en Eudoxus [Griekse astronomen en wiskundigen, 4e eeuw vChr. DS], die zich de moeite gaven dit door concentrische cirkels te doen, konden alle planeetbewegingen niet verklaren. Niet alleen de omwentelingen van de planeten, maar ook het verschijnsel dat planeten nu eens klimmen en dan weer dalen, is volstrekt niet door het principe van concentriciteit staande te houden.</p>	<p>8 De Engelsman Morley studeert in de twaalfde eeuw te Parijs en te Toledo. In die laatste stad is de islam op dat moment de dominante cultuur:</p> <p>Ik verbleef enige tijd te Parijs. Ik zag er alleen barbaren, die in alle ernst troonden op hun schoolbanken ... Ik begreep de toestand en ik bedacht een middel om te ontsnappen aan dit risico en om de 'kunsten', die de Schriften (= heilige geschriften uit het christendom) verklaren, anders aan te leren dan door middel van korte passages of samenvattingen. Daar het onderwijs der Arabieren aan de menigte te Toledo werd verstrekt ..., spoedde ik mij naar die stad om er de lessen van de geleerdste wijsgeren ter wereld bij te wonen. Toen mijn vrienden mij verzochten terug te keren uit Spanje, ben ik naar Engeland gekomen met een kostbare hoeveelheid boeken. Men zei mij dat het onderwijs in de vrije kunsten hier onbekend was en dat Aristoteles en Plato er in de grootste vergetelheid waren gedompeld.</p>

Bronnen Geloof en Verstand 500 - 1600

<p>9 De Frankische vorst keizer Karel de Grote slaagde er als eerste sinds de val van het West-Romeinse Rijk in een vorm van centraal bestuur in Europa te vestigen. Een onderdeel van zijn beleid was de stichting van kloosterscholen in alle landsdelen van zijn rijk. Deze scholen werden opgezet door de privé-leraar van Karel de Grote, de Engelse geleerde Alcuinus (735 – 804) die aan het hof van Karel te Aken verbleef. Van Alcuinus is een geschreven dialoog tussen hem en zijn keizersleerling. In dit fragment reageert Alcuinus op een vraag van Karel de Grote:</p> <p>God heeft u gekroond met het licht der wijsheid, Heer Koning, en begiftigd met de faam van grote kennis, zodat U niet alleen in staat zult zijn vaardigheden van Uw meesters eigen te maken, maar hen ook te overtreffen. Ook al zal geen vonk van mijn nederige intellect in staat zijn de gloed van de vlamme toorts Uwer wijsheid te vergroten, zal ik Uw vragen beantwoorden uit vrees voor ongehoorzaam gehouden te worden. Hopelijk ga ik even wijs als gehoorzaam te werk.</p>	<p>10 Het Concilie van Trente (1545 – 1563) is een reeks vergaderingen van de katholieke kerk waarin zij reageren op de opkomst van het protestantisme. Dat gebeurt in het formuleren van leerstellingen die de zuiverheid van de katholieke kerk moeten bevestigen. Bij de zesde zitting in 1547 worden de volgende leerstellingen aangenomen:</p> <p>Indien iemand zegt dat de vrije wil van de mens, bewogen een aangespoord door God op geen enkele wijze meewerkt (...) de genade van de rechtvaardiging te ontvangen, of dat hij niet zijn medewerking kan weigeren als hij dat wil, maar als een zielloos wezen niets kan doen en zich louter passief gedraagt: <i>hem treffe de banvloek</i>.</p> <p>Indien iemand beweert, dat sinds Adams zonde de vrije wil van de mens verloren is gegaan en tenietgedaan, of dat hij nog slechts een woord is of een naam zonder reële betekenis, met andere woorden fictie, door de duivel de kerk binnengebracht: <i>hem treffe de banvloek</i></p>
<p>11 In 1519 treft Hernán Cortés (1485 – 1547) voorbereidingen om Tenochtitlan, de hoofdstad van de Azteken, in te nemen. Op deze plek ligt tegenwoordig Mexico-City. Cortés geeft een beschrijving van de stad. Daaruit het volgende fragment:</p> <p>Mexico telt verscheidene grote plaatsen die als marktplaats dienen. Er is er een die onder andere groter is dan de stad Salamanca, omringd door zuilengangen, waar meer dan 60.000 mensen voortdurende allerlei waren verkopen zoals eetwaren, klederen, gouden en zilveren juwelen, lood, koper, tin, bouwstenen, veren, enzovoort. Men verhandelt ruwe en gekapte stenen, ruw of gespeld hout, stenen, aardkluiten en wat niet al. Men vindt er een straat, bestemd voor de producten van de jacht, waar men alle soorten van wild en gevogelte verkoopt, zoals kippen, patrijzen, kwakkels, een soort gieren, reigers, waterkiekens, tortels, duiven, kleine vogels in rieten kooien, papegaaien.</p>	<p>12 Beda (Northumbria 672 – Jarrow 735) was een Engelse Bijbelgeleerde, historicus en heilige. Zijn bekendste werk is de <i>Kerkgeschiedenis der Angelen met daarin een onderdeel over de samenstelling van het heelal</i>:</p> <p>Dat de schepping is geschied in zes dagen, en dat de aarde haar middelpunt is en haar voornaamste voorwerp. De hemel heeft een vurige en tedere aard, hij is rond en van alle delen even ver verwijderd, gelijk een troonhemel uit het middelpunt der aarde. Hij draait elke dag in het rond met onuitsprekelijke snelheid, die alleen gematigd wordt door de weerstand van de zeven planeten, drie boven de zon – Saturnus, Jupiter, Mars – daarna de zon; drie beneden – Venus, Mercurius en de Maan. De sterren draaien rond in hun vaste banen, de noordelijkste beschrijven de kortste cirkel. De hoogste hemel heeft zijn eigen grens; hij bevat engelachtige deugden, die op aarde nederdalen, aldaar een etherische (= heilig, maar ook: vluchtig / ijl) lichamen aannemen, verrichtingen der mensen volbrengen en weder terugkeren...</p>

Bronnen Geloof en Verstand 500 - 1600

<p>13 Friedrich Myconius (1491 – 1546) was een persoonlijke vriend en collega van Maarten Luther. Hij was enige tijd als monnik actief in het mijnstadje St Annaberg (nu Annaberg-Buchholz) bij Dresden. Hij beschrijft het werk van een andere monnik die daar actief is:</p> <p>De dominicaan Johan Tetzl is de grootste schreeuwlelijk in Duitsland. Hij preekte enorme geldbedragen bijeen om die naar Rome te sturen – vooral in het nieuwe mijnstadje St Annaberg waar ikzelf hem twee jaar bezig heb gezien. De pretenties van deze domme en schaamteloze monnik waren ongelooflijk. Zo zei hij dat de Paus de macht had (op aarde zowel als in de hemel) zelfs iemand die met de Moeder van God had geslapenvergiffenis te schenken als er geld werd gestort in de aflatenkas. Met andere woorden: als de Paus vergeeft, kan God niet achterblijven. Voorts beweerde hij dat als men maar goed offerde de bergen rond Annaberg in puur zilver zouden veranderen en dat zodra het geld in 't kistje klinkt, het zieltje in de hemel springt. Zo geweldig waren zijn aflaten!</p>	<p>14 Ook door Fulcher van Chartres een impressie van het lijden van de kruisvaarders bij het beleg van Jeruzalem (1099):</p> <p>Deze brandende zonnegloed, dit werkelijk ondragelijk gemis aan water, die uitzonderlijke schraalheid, drukten zeer zwaar op het leger der Christenen tijdens het beleg. Wanneer men mannen in verschillende richtingen uitzond om bronnen te vinden, waar water geput kon worden, kwamen ze nu eens ongedeerd terug, dan weer vielen zij in een hinderlaag der ongelovigen, die hen onthoofden. In bokslederen zakken bracht men water; het was troebel en bevuild door het gedrang van hen die elkaar verdrongen om het te putten; kleine kleverige bloedzuigers krioelden erin. (...) Verschillende lieden onder de onwetenden, geplaagd door een onverzadelijke dorst, dronken kleverige wormen die in het water leefden; hun keel of hun buik zwol en zij stierven.</p>
<p>15 Avicenna (980 – 1037, Hamadan – huidig Iran) was een Perzisch arts en filosoof. Hij dicteerde een van zijn leerlingen zijn biografie. Dit is in het Latijn vertaald en bewaard gebleven. Daarin vertelt hij onder meer over zijn opvoeding en opleiding waarin de wijsgeer Aboe-Abdallah an-Natili een belangrijke rol speelde:</p> <p>Daarna startte ik de lectuur van de <i>Eisagoge</i> (= inleiding op het werk van Aristoteles), samen met an-Natili, en toen hij mij wees op de bepaling van het woord 'genus', dit wil zeggen 'dat wat beweerd wordt over vele verschillende dingen in de soorten', in antwoord op 'wat is het?', gaf ik hem daarvan een verklaring op een manier die hij nog nooit gehoord had... Welk probleem hij ook opwierp, ik bevatte het beter dan hij, totdat ik eindigde met het letter voor letter lezen van de <i>Logica</i> (= Aristoteles geschriften over logica); hij had geen idee over haar nauwkeurige gevolgtrekkingen... Voor wat betreft de <i>Elementen</i> van Euclides (= Griekse wiskundige), las ik de eerste vijf of zes voorstellingen, samen met hem, en daarna ondernam ik in mijn eentje de taak om alle overblijvende op te lossen.</p>	<p>16 Francesco Petrarca (1304 – 1374) wordt gezien als de vroegste dichter van de renaissance. In 1345, als hij in Verona woont, vindt hij een groot deel van de correspondentie van de Romeinse politicus en filosoof Cicero. Petrarca schrijft hem terug in Vanuit de wereld der levenden:</p> <p>Ik heb lang en vaak naar jouw brieven gezocht, en tenslotte heb ik ze gevonden op een plaats waar ik ze het minst verwachtte. Ik heb ze met grote gretigheid van begin tot het eind gelezen en ik heb gemerkt, Cicero, dat jij aardig wat zegt, aardig wat klaagt en aardig wat zwalkt. En terwijl ik al eerder wist wat voor een raadgever jij was voor anderen, ben ik er nu achter gekomen hoe je stond tegenover jezelf. Luister nu op jouw beurt, waar je ook bent, naar deze ene opmerking die voortkomt uit ware liefde. En het is niet een raadgeving, maar een klacht, die een van je nakomelingen, aan wie jouw naam zeer dierbaar is, niet zonder tranen aan jouw adres richt.</p>

Bronnen Geloof en Verstand 500 - 1600

<p>17 De Portugese ontdekkingsreiziger Vasco da Gama (1469 – 1524) vaart in 1497 uit om langs Kaap de Goede Hoop (ontdekt in 1489) een zeeroute naar Azië te vinden. In november 1497 komen zij aan bij de baai van Sint Hélena, die ten Noordoosten van het huidige Kaapstad ligt. Een van de bemanningsleden houdt een logboek bij. Hij schrijft over de aankomst bij Sint Hélena:</p> <p>De mensen hier hebben een bruine huidskleur en voeden zich met zeeleeuwen, walvissen, gazellenvlees en plantwortels. Zij dragen dierenvellen en over hun geslachtsdelen hebben zij een soort schede. Hun wapens zijn in vuur verharde stukken hoorn, die op stokken van wilde olijfbomen bevestigd zijn. (...) Een dag nadat wij voor anker waren gegaan, gingen wij met de bevelhebber aan land en vingden een inboorling. Wij namen de gevangene mee naar het schip van de bevelhebber die hem bij zich aan tafel zette – en alles wat wij aten, at hij ook. De volgende dag stak de bevelhebber hem netjes in de kleren en liet hem weer aan land brengen. De dag daarop kwamen veertien of vijftien inboorlingen naar de plek waar onze schepen lagen. De bevelhebber ging aan land om hen wat waren te laten zien om erachter te komen of hun land een van deze goederen voortbracht, zoals kaneel en kruidnagels, parels, goud en veel andere dingen. Maar zij hadden geen kennis van deze artikelen. Daarom gaf de bevelhebber hun belletjes en ringen van tin.</p>	<p>18 Thomas van Aquino (1224 – 1274) was filosoof en trad later toe tot de orde der Dominicanen. Hij werd hoogleraar theologie te Parijs en is de bekendste vertegenwoordiger van de scholastiek (= door middel van wetenschap God vinden). Zijn bekendste werk is <i>Summa theologiae</i> waarin hij op systematische wijze leerstellingen formuleert om deze vervolgens zelf tegen te spreken. Een voorbeeld hiervan over de vraag: Is er buiten de wijsbegeerte nog een andere leer nodig?</p> <ol style="list-style-type: none">1. Men beweert dat er buiten de filosofie geen andere leer nodig is. De mens behoeft immers niet te streven naar wat zijn verstand overstijgt – aldus Ecclesiasticus (=verwijzing naar Bijbel): <i>Verdiep u niet, in wat u te boven gaat</i>. Wat onder het bereik van de rede valt, wordt voldoende behandeld in de filosofie. Een andere leer buiten de filosofie is dus overbodig.2. Iedere leer handelt alleen over het zijnde: alleen het ware – dat met het zijnde gelijk staat – is het voorwerp van de wetenschap. Welnu, de filosofie handelt over al het zijnde, ook over God. Er is immers een deel van de filosofie dat theologie of goddelijke wetenschap genoemd wordt, naar de leer van de Wijsgeer in het zesde boek van de <i>Metafysica</i> (= boek door de Griekse filosoof Aristoteles). Het is dus niet nodig, dat er buiten de filosofie nog een andere leer is. <p>Daartegenover staat echter wat we lezen in de tweede Brief aan Timoteüs (= verwijzing naar Bijbel): <i>De hele Schrift is door God ingegeven, en is nuttig tot onderrichting, weerlegging, terechtwijzing en opvoeding in gerechtigheid</i>. Welnu, de Schrift behoort niet tot de filosofie, want ze is door God ingegeven, terwijl de filosofie gebaseerd is op de menselijke rede. Het is daarom nuttig, dat er buiten de filosofie een andere wetenschap is, door God ingegeven.</p>
<p>19 Voorschrift betreffende de meesterproef van het snijdersgilde (= kleermakers) te Utrecht, 1459:</p> <p>Niemand mag opgenomen worden in het snijdersgilde en zich als meester vestigen vóórdat hij eigenhandig vier werkstukken gemaakt heeft ten overstaan van vier gezworenen uit het genoemde gilde aangewezen. Deze vier gezworenen zullen onder ede verklaren dat hij zijn stiel goed verstaat. De bedoelde werkstukken zijn: een jas voor een man, een lange pastoorsjas, een mantel voor een vrouw en een korte mantel met kap voor een vrouw.</p>	<p>20 De reactie van Hendrik IV (Goslar, Duitsland) op het <i>Dictatus Papae</i> aan paus Gregorius VII:</p> <p>Hendrik, niet wederrechtelijk koning, maar door heilige beschikking Gods, aan Hildebrand (= oorspronkelijke, niet geestelijke naam van Gregorius VII), geen paus, maar een valse monnik. (...) Want Hij, Onze Heer Jezus Christus, riep ons tot het koningschap, u echter niet tot het priesterschap (...). Ook de eerste ware paus Petrus zelf roept uit: <i>wees vol ontzag voor God, eer de keizer</i>. Gij echter, die God niet eens vreest, onteert mij, die door Hem ben aangesteld. (...) Ik, Hendrik, koning door Gods genade, met al onze bisschoppen, wij zeggen u: Daal af, daal af (= treedt af als paus), o door alle eeuwen heen vervloekte!</p>

Bronnen Geloof en Verstand 500 - 1600

<p>21 Girolamo Savonarola (1452 – 1498) was prior (leider) van het San Marco-klooster te Florence. Hoewel hij niet op een splitsing van de kerk uit was, gaf hij in zijn openbare preken veel kritiek op de geestelijkheid. Hij sprak vaak op straat en trok vele gelovige toehoorders. Een fragment uit een van zijn bewaard gebleven preken:</p> <p>De geestelijken proberen ons tegenwoordig te paaien met Aristoteles en Plato, Vergilius en Petrarca en bekommeren zich niet om het heil van de zielen. Waarom leren ze in plaats van zoveel boeken niet dat éne, dat heel de wet en het leven bevat? Het Evangelie, christenen, zou u altijd bij u moeten hebben: niet slechts het boek, maar de geest ervan. Want als je de geest van de genade ontbeert, wat zou het je dan, ook al draag je het hele boek mee, baten? En hoeveel dwazer nog zijn de mensen die zich volhangen met brieven en aflatbrieven, zodat ze er uitzien als marskramers! De christelijke liefde zit niet in beschreven papier. De ware boeken van Christus zijn de apostelen en de heiligen, en als men ze goed leest, volgt men ze na in hun levenswijze. Tegenwoordig zijn de geestelijken echter boeken van de duivel geworden. Ze preken tegen hoogmoed en eerzucht, maar zitten er zelf tot over hun oren ij. Ze preken kuisheid en houden er zelf bijzitten op na. Ze leggen op te vasten maar feesten er zelf lustig op los.</p>	<p>22 Desiderius Erasmus (1469 – 1530) wordt aangemerkt als een van de geleerdste humanisten van zijn tijd. Van 1511 tot 1514 is Erasmus hoogleraar Grieks aan de universiteit van Cambridge en geeft hij colleges over de brieven van kerkvader Hiëronymus. In 1516 publiceert hij <i>Novum instrumentum omne</i> dat het Nieuwe Testament terugvoert tot de Griekse brontekst. Hij draagt het werk op aan paus Leo X:</p> <p>Ik was tot het inzicht gekomen dat gegronde hoop op opbouw en herstel van het christendom (...) daarin bestaat dat allen die waar ook ter wereld de christelijke filosofie belijden, vóór alles de leerstellingen van hun stichter uit de boeken van evangelisten en apostelen indrinken. Daarin leeft, daarin ademt, daarin handelt en spreekt dat hemelwoord, dat eens uit het hart van de Vader tot ons gekomen is, nog steeds, en wel naar mijn overtuiging krachtadiger en indringender dan waar ook elders. Bovendien overwoog ik dat men deze heilsleer veel reiner en frisser in de aders zelf kan zoeken, uit de bronnen zelf kan putten, dan uit moerassen of stroompjes. Daarom heb ik het gehele zogenaamde Nieuwe Testament herzien naar het Griekse origineel, en dat niet op goed geluk of oppervlakkig. Ik heb meerdere handschriften in beide talen geraadpleegd, en dan niet de eerste de beste maar de oudste en de zuiverste.</p>
<p>23 Servatius Lupus (805 – 862) was als abt onderdeel van de hofhouding van keizer Karel de Kale van het Heilige Roomse Rijk. Van hem zijn veel brieven bewaard gebleven. Hier een fragment van een brief die hij vanuit Fulda verstuurde:</p> <p>Ziehier wat ik u nog wil vragen: dat gij mij enkele boeken zoudt lenen tijdens uw verblijf alhier (= in Fulda, plaats in Duitsland). Het betreft een verhandeling van Cicero over de redekunst. Weliswaar heb ik een tekst daarvan, maar in een zeer gebrekkige toestand en deze heb ik vergeleken met een handschrift dat ik hier gevonden heb, maar dat nog minder deugt. Van dezelfde schrijver zou ik graag drie boeken hebben over redevorm in dispuutvorm ... Bovendien de commentaar op de boeken van Cicero. In de kataloog van uw boeken bevinden zich nog talrijke werken die ik ... vurig verlang te ontvangen.</p>	<p>24 Geoffri de Villehardouin (1150 – 1213) was graaf van Champagne te Reims. Hij nam deel aan de vierde kruistocht en gaf leiding aan een legeronderdeel dat meevocht bij de verovering van Constantinopel in 1204. Villehardouin schreef daarover een ooggetuigenverslag:</p> <p>De wandaden die zij in de Grote Kerk (Aya Sophia) pleegden, grensden aan het ongelofelijke. Het altaarblad uit zuiver edelmetaal werd door de plundersaars aan stukken gebroken en onder elkaar verdeeld, zo ook verging het de hele schat van de kerk. Toen zij ook de heilige vaten en andere sieraden van onovertroffen schoonheid en kunst wilden wegslepen, brachten zij muilezels en lastdieren tot voor het Allerheiligste en belaadden ze zwaar. Toen enkele dieren op de gladde vloer uitgleden, staken zij deze dieren dood zodat de heilige plaatsen verontreinigd werden niet alleen door de vuiligheid der beesten, maar ook door de plassen bloed.</p>

Bronnen Geloof en Verstand 500 - 1600

25 In 1075 hebben **Paus Gregorius VII** (1020 – 1085) en de Duitse keizer **Hendrik IV** (1050 – 1106) een conflict over het recht op het benoemen van bisschoppen (= het investituur). De paus stelt dat dit recht alleen aan de kerk is voorbehouden. De keizer stelt dat bisschoppen ook bestuursfuncties uitoefenen en dus onder zijn gezag vallen. Uiteindelijk draait het conflict om de vraag of de geestelijkheid of wereldlijke macht de hoogste macht op aarde is.

Enkele stellingen uit het **Dicatatcus Papae** (= diktaat van de paus) uit 1075:

1. Dat de kerk van Rome door God alleen gesticht is.
2. Dat alleen de paus van Rome met recht universeel genoemd kan worden.
3. Dat de paus alleen bisschoppen kan afzetten en herbenoemen (...)

7. Dat het alleen de paus is toegestaan, zo de omstandigheden daar naar vragen, nieuwe wetten te maken, nieuwe kloostergemeenschappen te stichten, een canonie om te vormen tot een abdij en omgekeerd rijke bisdommen te splitsen en arme samen te voegen.(...)

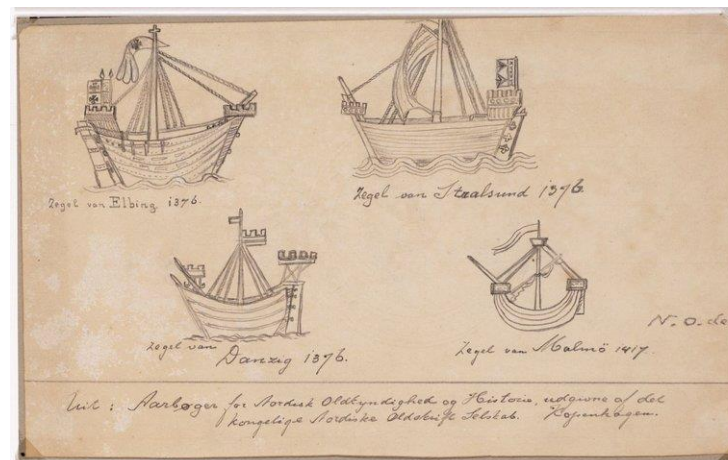
9. Dat alle vorsten de voeten van alleen de paus kussen(...)

12. Dat het de paus is toegestaan keizers af te zetten.

27 Marsilio Ficino (1433 – 1499) uit Florence was lijfarts van Cosimo de' Medici. In 1462 wordt hij benoemd als leider van de Academia Platonica [een netwerk van intellectuelen, gesticht door Cosimo de' Medici om de studie naar Plato te bevorderen, DS] in welke functie hij de gelegenheid krijgt zich volledig aan Plato te wijden. Hij vertaalt Thelogica platonica en schrijft daar voor zijn leerling Lorenzo de' Medici een inleiding bij:

Grootmoedige Lorenzo, ik heb besloten om voordat ik mijn grote werk over de *Platonische Theologie* zou uitgeven, dat aan u is opgedragen en waarin nog enkele passages moeten worden herzien, eerst, met uw welnemen, een inleiding uit te brengen. Dit doe ik niet zozeer om u in de gelegenheid te stellen om, door een dergelijke inleiding geoefend als door een voorspel van de *Theologie*, beter voorbereid tot het spel aan te treden (...). Nadat u deze Inleiding tot de *Platonische Theologie* hebt gelezen, kunt u vervolgens – voor zover uw bezigheden het toelaten – de daaropvolgende *Vijf Sleutels* tot de platonische wijsheid lezen.

26 Tekening van vier **koggeschepen**. Steden die bij de Hanze (= Duitse Hanze, internationaal samenwerkingsverbond, opgericht in 1356) waren aangesloten maakten vaak gebruik van dit scheepstype. Deze tekeningen zijn een reproductie van de zegels (=stadswapens) van Elbing (1376), Stralsund (1376), Danzig (1376) en Malmö (1417):

28 Averroës (1126 – 1198, Cordoba – Spanje) was een mohammedaanse jurist, huisarts en wijsgeer. Zijn uit het Arabisch in het Latijn vertaalde samenvattingen en commentaren op de geschriften van Aristoteles waren van onschatbare waarde voor de toegankelijkheid van het werk van de Griekse filosoof:

Aristoteles was de meest wijze van alle Grieken en legde de grondslag van de logica, fysica en metafysica. Ik zeg dat hij de grondslag voor deze wetenschappen legde omdat alles wat vòòr hem hierover geschreven is niet de moeite waard is genoemd te worden en door zijn geschriften totaal werd weggevaagd... Dat één persoon dit alles in zich bergt is een vreemd en miraculeus iets en een dergelijk begenadigd iemand verdient eerder goddelijk dan menselijk genoemd te worden.

Bronnen Geloof en Verstand 500 - 1600

29 Albertus Magnus (1200 – 1280) was een Dominicaner monnik en behoort tot de meest veelzijdige middeleeuwse geleerden. Hij onderwees onder meer in Parijs waar Thomas van Aquino een van zijn leerlingen was. Enkele uitspraken van Albertus Magnus:

Weet dat men alleen maar een gekwalificeerd filosoof wordt, indien men de beide filosofische systemen van Plato en Aristoteles kent.

Filosoferen betekent het zoeken naar de zekere, duidelijke en ware oorzaak van een bekend verschijnsel en het aantonen waarom dit de enige mogelijke oorzaak is. De natuurwetenschappen bestaan niet uit het simpelweg overnemen van andermans bevindingen, maar uit het op zoek gaan naar de oorzaken die aan de verschijnselen der natuur ten grondslag liggen.

31 In 1519 krijgt de Italiaanse filosoof en politicus **Machiavelli** van Giulio de' Medici de opdracht om de geschiedenis van Florence te schrijven. Machiavelli besteedt in zijn *Istorie fiorentine* onder meer aandacht aan Lorenzo de' Medici (1449 – 1492):

Hij bood het volk vermaak met feesten en allerlei manifestaties als toernooien, *rappresentazioni* en *trionfi* [multi-media shows, DS] naar antiek voorbeeld. Het ging hem er om de stad te laten baden in overvloed, het volk bijeen en de adel in ere te houden. Hij was een groot bewonderaar van al wie uitblonk in de kunsten en beschermer van wetenschap en letterkunde (...). Zo gaf Giovanni Pico della Mirandola, een man van haast goddelijke statuur, er de voorkeur aan alle plaatsen in Europa die hij bezocht had te laten voor wat ze waren om, gelokt door Lorenzo's generositeit, zich te vestigen in Florence. Bouwkunst, muziek en poëzie bekoorden hem zeer en veel van zijn gedichten, inclusief commentaren, verschenen in druk. Om de jeugd van Florence in de gelegenheid te stellen letteren te studeren, stichtte hij te Pisa een universiteit, die geleid werd door de voortreffelijkste lieden uit heel Italië.

30

32 In 1076 reageert **Gregorius VII** als volgt op de reactie van Hendrik IV op zijn *Dictatus Papae*:

Heilige Petrus, Prins der Apostelen (...) als uw opvolger is mij de macht gegeven te binden en te ontbinden in hemel en op aarde. Hierop vertrouwend een voor de eer en de verdediging van uw Kerk en in de naam van de almachtige God, Vader, Zoon en Heilige Geest, verbied ik op grond van uw gezag en uw macht, koning Hendrik, zoon van keizer Hendrik, die in ongehoorde hoogmoed tegen uw kerk is opgestaan, over het hele koninkrijk van Duitsland en Italië te heersen.

Bronnen Geloof en Verstand 500 - 1600

33 Details uit het *Veil Rentier d'Audenarde* (= Oude Rentboek van Oudenaarde - België), ca. 1275. Een rentboek is een grondregister van het einde van de dertiende eeuw, bevat de uiterst nauwkeurige beschrijving van de domeinen in het zuiden van Oost-Vlaanderen en het noorden van Henegouwen van Jean, heer van Pamele – Oudenaarde:

A) Wind- en watermolen

B) Vier watermolens

